

A FRANCIA MEGSZÁLLÓK SZEREPE SZEDED VÁROS KÖZIGAZGATÁSÁBAN 1919-BEN

NAGY MIKLÓS

(*Szeged, Móra Ferenc Múzeum*)

Szeged francia katonai megszállására az 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai egyezmény értelmében került sor 1918 december végétől.

Az antant Keleti Hadserege a Balkán-front szeptemberi összeomlását követően 1918 október végén, november elején elérte a Duna—Száva vonalat. További előnyomulásuk várható volt Magyarország felé azzal a céllal, hogy a még hadban álló Németországot keletről megadásra kényszerítsék. Az addigi hadműveletek, valamint az olaszországi fronton október 24-én megindított antant offenzíva eredményeként a Monarchia hadserege teljesen felbomlott. A vázolt körülmények készítették a Károlyi-kormányt a fegyverszüneti tárgyalások megkezdésére, bízva abban, hogy Magyarország önmagában kedvezőbb békefeltételekre számíthat majd, s ez egyben az állami önállóság elismerését is jelentheti.

A belgrádi katonai egyezmény a Beszterce, Maros, Szabadka, Baja, Pécs, Dráva vonalat jelölte meg demarkációs vonalként. A szerződés 3. pontja lehetővé tette az antant csapatok számára a stratégiai szempontból fontos területek elfoglalását. Ezért határozott a francia hadvezetés Arad és Szeged katonai megszállásáról.

Szeged az ország második legnépesebb városa, jelentős politikai, gazdasági, kulturális központ volt, fontos vasútvonalak, szárazföldi és víziutak találkozásánál. A franciák számára komoly stratégiai jelentősége volt az itteni közúti és vasúti híd ellenőrzésének, amely az egyetlen összekötő kapcsot jelentette a szovjetellenes intervencióban számításba vett Románia és az antant többi országa között.

Franchet d'Esperey, a Szövetséges Keleti Haderők főparancsnoka 1918. december 20-án kelt táviratában utasította a Keleti Francia Hadsereg parancsnokát Szeged katonai megszállására.¹ December 30-án a 76. francia gyaloghadosztály vezérkarából és a 210. gyalogezred egy zászlóaljából álló különítmény Boblet ezredes vezetésével bevonult a városba, amely egységeket a következő napokban, hetekben továbbiak követtek. A megszállás történetét feldolgozó akkori szegedi kereskedelmi és iparkamarai titkár, Tonelli Sándor adatai szerint a proletárdiktatúra kitéréséig a városban állomásozó helyőrség 3—4 gyalogzászlóaljából, 2—3 tüzérségi ütegből és 1—2 lovasszázadból állt.² (Megközelítően 2—3000 főt foglaltak magukba ezek

¹ Bernachot, J. 1970. 42. Lábjegyzetbeni hivatkozással a Szövetséges Keleti Haderők főparancsnokának a Keleti Francia Hadsereg parancsnokához 1919. december 20-án küldött 6346/3. számú hivatalos táviratára (A.F.O.C.20 N—556.).

² Tonelli S. 1939. 9—10. Tonelli Sándor idézett munkája a szegedi francia megszállás történetének egyetlen átfogó polgári szemléletű összefoglalása. A szerző szemtanúja és tevékeny résztvevője volt a korszak eseményeinek, közölt adatai általában pontosak, megbízhatóak. A művéhez felhasznált dokumentumok egy részét más iratokkal együtt a Szegedi Levéltárnak adományozta,

az alakulatok.) Újszegedet november végétől szerb katonaság foglalta el. A proletárdiktatúra kitöréséig Szeged kizárólag katonai megszállás alatt volt, a franciák a belső viszonyokba lényegében nem avatkoztak be.

A proletárdiktatúra szegedi győzelmével létrejött direktórium március 22-én azonnal átvette a végrehajtó hatalom irányítását és megkezdte a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteinek végrehajtását, a Vörös Hadsereg alakulatainak szervezését és belső karhatalom megalakítását.³ A direktórium első intézkedéseit követően a francia hadvezetés katonai előkészületeket tett Szeged elvágására a Tanácsköztársaság területeitől, valamint a város feletti hatalom átvételére. A város környékén jelentős csapatösszevonások kezdődtek azzal a céllal, hogy a várható magyar támadás elhárítására hídfőállást építsenek ki Szeged központtal. Ehhez mindenképp a stratégiaileg fontos pontok, középületek elfoglalására volt szükség, ami csak a kommunista karhatalom erőivel folytatott tűzharc árán sikerült a város francia helyőrségének.⁴ A városban állomásozó francia katonaság létszámát a következő napokban néhány ezerről 12—15 ezer főre növelték.⁵ A Szeged környéki hídfőállás kiépítését célzó hadmozdulatok március 27-re fejeződtek be. Somogyi Szilveszter polgármester, igazolási ügyének tárgyalásán tett vallomásaiban 40 ezerre becsülte városban és környékén ekkor állomásozó francia csapatok összlétszámát.⁶

A Magyarországi Francia Hadsereg parancsnokának utasítására a szegedi városparancsnokká kinevezett Betrix ezredes március 23-tól hozzákezdett a kifejezetten politikai jellegű Városkormányzóság felállításához.⁷ Az ezredes, Szegedre érkezését követően azonnal tárgyalásokat kezdett a direktóriummal azzal a céllal, hogy elérje a diktatúra helyi katonai erőinek csökkentését. Miután a franciák csapataik létszámának fokozatos növelésével túlerőbe kerültek a forradalmi katonasággal szemben, március 26-án ultimátummal követelték a szegedi munkásság lefegyverzését és a Tanácsköztársasággal való minden kapcsolat megszakítását. A direktórium a Hadügyi Népbiztosság utasítására március 27-én fegyveres erőinek egy részével együtt elhagyta a várost.⁸

Március 27-én — a Vix-jegyzékben foglaltaknak megfelelően — a franciák Szegedet az ún. semleges zónához tartozó területnek nyilvánították, és a Budapest—Szeged közötti személy-, posta- és telefonösszeköttetés részbeni megszakításával elvágták a várost a Tanácsköztársaság területeitől. 27-e után a város legfőbb politikai irányítója tulajdonképpen a francia városkormányzó lett, aki visszahelyezte hivatalába a Károlyi-kormány idején kinevezett koalíciós polgári vezetőtestületet. (Dettre János, Somogyi Szilveszter, Tabódy Zsolt.)

A hivatalába visszahelyezett városi vezetőtestület összetételében a polgári demokratikus viszonyokat tükrözte, de határozott politikai irányvonalat a franciák jelenléte és az ellenforradalom erőinek későbbi szegedi tevékenysége miatt nem tudott kialakítani.

Lamaze vezérkari századosnak, a Magyarországi Francia Hadsereg parancsnokához küldött március 31-i jelentésében átfogó képet adott a város politikai, gazdasági, katonai helyzetéről a direktórium távozása után.⁹ A belpolitikai helyzet

amely anyagot „Tonelli iratok” címszó alatt találhat meg a kutató. Tonelli Sándor munkája a kor-
szak szegedi történetének egyik jelentős forrása.

³ Gaál E. 1969. 25.

⁴ Gaál E. 1969. 27.

⁵ Gaál E. 1969. 28.

⁶ Tonelli iratok Csm L. Somogyi Szilveszter igazolási ügyének tárgyalása.

⁷ Bernachot, J. 1970. 119.

⁸ Gaál E. 1969. 28.

⁹ Bernachot, J. 1970 279—282. Függelékben: Lamaze kapitány jelentése 1919. március 31.

értékelésénél jól érzékelteti a hatalom labilitását és felhívja a figyelmet a határozottabb francia irányítás szükségességére. Dettre főispán és Somogyi polgármester helyzetét tévesen szilárdnak tartja, tekintélyüket — véleménye szerint — a város egész lakossága elismeri. Bizalmatlan ugyanakkor Tabódy ezredessel, a város katonai parancsnokával szemben, aki „saját maga és családja érdekében bármikor hajlandó a bolsevikkekhöz csatlakozni”. „A városi polgárság többsége szemben áll a bolsevizmussal. A megtorlástól való félelmében azonban nem mer nyíltan az antant oldalán fellépni”.¹⁰ „Amíg a kommunizmus visszaállítása reális veszélyt jelent és amíg a városi vezetőtestület nem számíthat katonai erőinkre és nem cselekszik kizárólagosan a mi útmutatásaink szerint, addig a vezetés mind a francia parancsnokságnak, mind pedig a kommunista kormányzatnak egyformán engedelmeskedik”.¹¹ Szükségesnek látja a városban megjelenő újságok cenzúráztatását, mivel megítélése szerint egyes lapok a franciák elleni felkelésre biztatnak. (Ilyen tartalmú cikket a korabeli szegedi sajtóban nem találtunk. N. M.) A város gazdasági helyzetének elemzésénél felhívja a figyelmet az alapvető élelmiszerek és fűtőanyagok hiányára, ezek pótlásának lehetőségét a szerbek által megszállt területekkel való közlekedés, kereskedelem engedélyezésében látja.

A katonai helyzetről szóló fejezetben részletes helyzetjelentést készített Lamaze a város környéki magyar haderőről és a francia védelmi vonal kialakításáról. Valószínűnek tartja, hogy a Vörös Hadsereg megkísérli Szeged visszafoglalását, amely akciót véleménye szerint egy városi felkelés is támogatna.¹² A jelentés szorgalmazza továbbá Szeged és a meg nem szállt területek közötti mindennemű kapcsolat megszakítását. (Megemlíti, hogy a telefon- és táviróforgalom a tilalom ellenére továbbra sem szűnt meg teljesen.)

A március végére Szeged—Arad—Temesvár térségében befejeződött francia és szerb csapatösszevonásokat követően a Magyarországi Francia Hadsereg parancsnoka megfelelőnek értékelte a katonai helyzetet egy Budapest elleni intervenció megszervezéséhez.¹³ A Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokához III. 30-án küldött jelentésében hangsúlyozta, hogy az előkészítéshez feltétlenül szükséges a Tanácsköztársaság és a megszállt területek közötti mindennemű összeköttetés megszüntetése. Az erre vonatkozó parancsot április 8-án juttatta el a tervezett hadműveletekben érdekelt 76. gyaloghadosztály és 17. gyarmati gyaloghadosztály parancsnokainak.¹⁴ (Az április 15—16-án megindult román offenzíva — mint ismeretes — végül is szükségtelenné tette a Szeged irányában koncentrált francia erők bevetését.)

Az eredeti francia elképzelések szerint Szeged és környéke mint a Budapest ellen tervezett intervenció kiinduló bázisa jött számításba. Alapvető fontosságú volt tehát a francia hadvezetés számára, hogy a városban minél előbb konszolidálódjék a polgári rendszer. A koalíciós vezető testületnek — a munkásság viszonylagos mozgási szabadságát biztosító politikája mellett — nem látva erre elegendő biztosítékot, nyíltan átvették a politikai hatalmat Szegeden.

¹⁰ Bernachot, J. 1970. 279.

¹¹ Bernachot, J. 1970. 279.

¹² Bernachot, J. 1970. 280.

¹³ Bernachot, J. 1970. 126. A Magyarországi Francia Hadsereg parancsnokának a Szövetséges Keleti Haderők főparancsnokához 1919. március 30-án 773/3. szám alatt küldött jelentése (A.F.O.C. 26 N-890).

¹⁴ Bernachot, J. 1970. 286. Függelékben: A Magyarországi Francia Hadsereg parancsnokának 1919. április 8-án 741/3. sz. alatt küldött átirata a 17. gyarmati hadosztály és a 76. hadosztály parancsnokainak (A.F.O.C. N-890).

A városkormányzó április 15-i hatállyal eltiltotta a szovjetkormány összes rendelkezéseit, valamint teljes határozat léptetett életbe a város körül, megszakítva minden közlekedést, kereskedést, telefon- és távíróforgalmat a Tanácsköztársaság területeivel. A politikai hatalom átvételének tényét Charpy tábornok, a szegedi városkormányzó közvetlen felettese táviratban közölte a város vezetőivel. A Szegedi Napló április 20-i száma a következőkben adta hírül a távirat szövegét: „De Lobit tábornok, a Magyarországi Hadsereg parancsnoka megbízott, hogy közöljem Önökkel az ő részéről a következőket. A város kormányzója az általános utasítások értelmében, amelyeket nyer, befolyást gyakorol az Önök politikájára és közigazgatására”. „Ilyen körülmények között Önöknek nincsen szabadságukban oly módon eljárni, hogy csorbíthatatlanul követik Budapest intencióit. Alá vannak vetve a francia katonai hatóság ellenőrzésének, mely az antantot képviseli.”

A városkormányzó március végétől a saját belátása szerint irányíthatta a közigazgatást. Az említett távirat sem tartalmazott pontos megjelölést a Városkormányzóság közigazgatási jogkörét illetően. A szegedi főispán és a polgármester csak a városkormányzó egyetértésével hozhatott döntéseket fontosabb ügyekben. Személyi kérdéseket illetően szintén őt illette a legfelső szintű döntések joga. Saját hatáskörében önálló rendeleteket adott ki, amelyek végrehajtását a város vezetőihez küldött átirataiban rendelte el. Gondoskodott arról, hogy határozatait a szegedi lapok azonnal és lehetőleg az első oldalon közöljék.

Milyen politikai törekvések határozták meg a franciák beavatkozását a szegedi közigazgatásba, illetőleg hogyan érvényesítették politikájukat a közigazgatási intézkedéseik szintjén? A franciák alapvető politikai célkitűzése — főképpen a már említett intervenciók tervei megvalósításának alapfeltételeként — a kapitalizmus mielőbbi konszolidációjának biztosítása a megszállott városban. Ehhez osztályérdekeiken túl nyilvánvalóan megszállói érdekeik is fűződtek. Törekvéseiket a „társadalmi béke”, „a munkásság és polgárság békés harmóniája” hangzatos kifejezésekkel leplezték.

Betrix városkormányzó már április 20-i rendeletével érvénytelenítette a Forradalmi Kormányzótanács szocializálási rendeleteit, amelyeket a város polgári vezetése addig is csak szavakban hajtott végre. A városi közigazgatási apparátus személyi állományában lényeges változások a forradalmak idején nem történtek, zömében a régi tisztviselői kar intézte az ügyeket. Április végén francia közreműködéssel eltávolították a közéleti hivatalba január közepén bekerült munkásellenőröket, teljesen kiszorítva ezzel a munkásság képviselőit a közigazgatás utolsó állásaiból is.¹⁵

A szegedi munkásság elnyomására a franciák — polgári demokratikus hagyományaiknak megfelelően — a magyar uralkodó osztályénál „kifinomultabb” módszereket alkalmaztak. A munkásság „pártfogóiként” igyekezvén feltüntetni magukat a városkormányzó rendeletére május 11-től szabadon bocsátották az ellenforradalmárok által letartóztatott vörös katonákat és a május 5-e óta bebörtönzött polgári személyeket. Május 7-én iparkamarai értekezletet kezdeményeztek a munkanélküliség enyhítésére. Munkaügyi vitákban döntőbíróként léptek fel a munkaadók és munkások közötti ügyek rendezésére. (Május 26-án például a vendéglősök és pincérek közötti vitás bérkérdésben hozott megegyezést a városkormányzó.)¹⁶

A városban uralkodó lakásínség enyhítésére, valamint a háztulajdonosok önkényes házbéremeléseinek megakadályozására Betrix április végén szorgalmazta Dettre főispánnál a Lakáshivatal személyi összetételének átalakítását. Május 1-i

¹⁵ Gaál E. 1956. 135.

¹⁶ Gaál E. 1956. 143.

hatállyal elrendelte, hogy a Lakáshivatal egy városi tisztviselőből, egy háztulajdonosból és egy munkásból álljon. „Szabályozni hivatott a következőket: 1. Házbérek, 2. Jogosulatlanok látszó házbéremelések, 3. Lakásrendeletek felbontása, 4. Üres lakások jegyzékének nyilvántartása.”¹⁷

Amíg a szegedi munkásság kevésbé öntudatos részét ilyen módon igyekeztek megnyerni, addig a szervezett munkásság minden olyan kezdeményezését kíméletlenül elfojtották, ami a város általuk féltve óvott polgári rendjét fenyegette. (Április végi tömeges letartóztatások; júniusi általános sztrájk leverése.)

A francia Városparancsnokság a Szegeden gyülekező ellenforradalmárok szervezkedését jóindulatú semlegességgel, ugyanakkor nagyfokú bizalmatlansággal vette tudomásul. A nyugati országokban végbement balratolódás és a nemzetközi proletariátusnak a Tanácsköztársaság iránt érzett rokonszenve óvatosságra készítette az antantot az ellenforradalmi erők nyílt támogatásában.

Komoly dilemma volt a franciák számára, hogy az ellenforradalmároknak nyújtott segítséggel „a magyar társadalom azon rétegével kerültek kapcsolatba, amelyet leginkább büntetni akartak”. Ennek „...ellenére a franciák ugyanúgy felvették a kapcsolatot mindenféle emigráns, ellenforradalmi magyar csoporttal, mint a többi antant-hatalom képviselői, s miután ők voltak katonailag az exponált pontokon, gyakorlatilag ők nyújtották e csoportoknak a legtöbb segítséget.”¹⁸

A francia hadvezetés Szegeden igyekezett fékezni a nyílt ellenforradalmi akciókat és a túlzottan lejáratott, reakciós politikusok közszereplését. Károlyi Gyula kormányával szemben a francia parancsnokság bizalmatlanságának adott hangot és további támogatását annak demokratikus irányba történő átalakításától tette függővé. Ezt követően távolították el július elején a nyíltan habsburgista politikusokat (Károlyi, Gömbös, Horthy), és vonták be a kormányba P. Ábrahám Dezsőt és Balla Aladárt, sikertelen kísérletet téve Garami Ernő megnyerésére is.

A franciák jóindulatú semlegességének köszönhetően az ellenforradalmi csoportok már április végén vezető pozíciókhoz jutottak a városi fegyveres erőknél, valamint a közigazgatásban. Elérték Tabódy leváltását a szegedi katonai helyőrség éléről, helyére Szombathelyi Béla, a katonai diktatúrára törő csoport egyik jellegzetes képviselője került. Április végén politikai bojkottal távolították el Dettre Jánost főispáni tisztségéből, és „május első napjaiban Tirts Béla csendőrparancsnok irányításával fordulatot hajtottak végre a rendőrségnél és a csendőrségnél.”¹⁹ Június elejétől pedig francia engedéllyel megindulhatott az ellenforradalmi katonaság szervezése.

A szegedi ellenforradalom katonai erejének felhasználását az antant egy összszövetségi intervenció keretében látta lehetségesnek, ezért önálló kezdeményezéseit megakadályozták, kevesellve a rendelkezésre álló katonaság létszámát és felszereltségét. Ugyanakkor a szegedi Városhelyi Bizottság révén (élelmiszer, fűtőanyagszállítás) biztosították, hogy ezek az erők bármikor készen állhassanak a Budapest elleni bevetésre.

A következőkben a franciák közigazgatási intézkedéseinek azon főbb területeit vizsgáljuk részletesebben, ahol politikai törekvéseiket közvetlenül érvényesíteni tudták. Jól megfigyelhetők ezek a törekvések a városi közellátási- és pénzügyek, a kihágási bíráskodás, valamint a cenzúráztatás területén.

A megszállott város egyik legsúlyosabb problémáját a katasztrofális közellátási helyzet jelentette, melynek alapvető oka a Szegedet eddig hagyományosan ellátó

¹⁷ Szeged város főispánjának iratai, Cs.m.L. 941/1919.

¹⁸ Ormos M. 401.

¹⁹ Dósa Rudolfné 1972. 70.

Bácska és Bánát antant megszállása volt. A franciák ebben látták a társadalmi feszültségek fő forrását és a katonai parancsnokság részéről már 1919 januárjában történtek kezdeményezések arra, hogy az általuk kiállított utazási igazolványok birtokában szegedi kereskedők élelmiszereket vásárolhassanak a Délvidéken. A szerb megszállók dunai parancsnoka ennek megakadályozására közölte a város katonai parancsnokával, hogy csak a francia alakulatok részére vásárolt élelmiszerek Szegedre szállítását engedélyezi.

Betrix, városkormányzóként külön engedéllyel látta el a szegedi kereskedőket, akik Szabadkán, Nagyszebenben és Belgrádban próbálkoztak élelmiszerek vásárlásával, kísérleteik azonban csak részleges eredménnyel jártak. Az egyre súlyosbodó ellátási nehézségek szükségessé tették április végén az addigi szigorú határzár részleges feloldását. A Városparancsnokság lehetővé tette az igazolvány nélküli közlekedést Szeged és a legközelebbi helységek — Deszk, Szőreg, Szentiván, Keresztúr, Horgos, Rőszke — között. Ez az intézkedés valamelyest enyhített a helyzeten, mindemellett a francia Városparancsnokság a katonai áruként behozott élelmiszerekből is adott át a városi közélelmezési hivatalnak, a lakosság körében történő értékesítésre. Április végétől a városkormányzó mellett referens működött, aki a városi hatóságokkal és a Kereskedelmi és Iparkamarával együtt intézte az élelmezési ügyeket.

Június 6-án alakult meg francia kezdeményezésre a Szövetségek közti Élelmezési Bizottság (Commission interraillée de ravitaillement) azzal a céllal, hogy a város élelmezésével, szénellátásával és kereskedelmi tevékenységével kapcsolatos ügyeket szervezze és szállításokat bonyolítson le.²⁰ A nemzetközi angol, amerikai, francia, szerb, román és magyar összetételű bizottság a megszállás idején főként Zágrábból, Fiuméből, Triesztből és Bécsből szervezett áruszállításokat a város részére. Fiuméből például a Societo Italo Commerciale Budapestre küldött áruit Szegedre irányították, s a szállítmányhoz „...Betrix ezredes francia katonákat adott kísérőnek és megengedte, hogy a vagonok katonai áru gyanánt a francia intendatura (hadbiztosság — N.M.) címére adassanak fel.”²¹

A Szövetségek közti Élelmezési Bizottság 1920 januárjáig folytatta működését, amikor a franciák a város feletti hatalom fokozatos átadásával az élelmezési ügyeket újra a városi közélelmezési hivatal hatáskörébe utalták. A Bizottság tevékenysége — a jószándékú kezdeményezések ellenére — bizonyos mértékben a szakértelem hiányából adódóan — alapvetően nem tudott javítani Szeged élelmiszer- és nyersanyagellátásán.

Az ország keleti területeinek román megszállása miatt a fa- és szénzállítások elmaradása komoly fennakadásokat okozott a város gyárainak üzemeltetésében, a közlekedésben, közvilágításban, valamint a lakosság fűtőanyag-ellátásában. Április végén francia közvetítéssel megállapodás jött létre a nagyszebeni román kormányzótanáccsal arról, hogy Szeged számára engedélyezik fűtőanyag és élelmiszerek szállítását az általuk megszállt területekről. Május 4-én „az üzlet lebonyolítására a Kamara (Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara — N.M.) égisze alatt alakult meg a város, a kisüzemek és a nagyobb magánvállalatok részvételével a Szegedi Szénbeszerző Szindikátus, amelynek három csereüzlet alapján sikerült csaknem ezer vagon szenet hozni Szegedre.”²² A szindikátus tevékenységének különös jelentőséget adott a várost ekkor fenyegető árvízveszély, melynek elhárításához a szivattyútelepek folyamatos szénellátása nélkülözhetetlen volt.

²⁰ Tonelli S. 1939. 38.

²¹ Tonelli S. 1939. 29.

²² Tonelli S. 1939. 43.

A Magyarországi Francia Hadsereg 1919 szeptember közepén történt feloszlata miatt feleslegessé vált készleteit a Kereskedelmi és Iparkamara közvetítésével alkalmi kereskedelmi egyesületek vásárolták fel és árusították ki a városban.²³

A Tanácsköztársaság bukása után az élelmiszerhiánnyal küzdő Budapest fokozatosan kezdte „felszívni” a szegedi készleteket, ennek megakadályozására a Városparancsnokság szeptembertől korlátozott, majd teljes kiviteli tilalmat rendelt el. (A tilalom 1920. januárjáig volt érvényben.)

A Városkormányzóság részéről a közellátás javítása érdekében hozott intézkedések összességükben csak enyhíteni tudtak az inséges állapotokon. A lakosság fűtőanyag-ellátását a Szénbeszerző Szindikátus például már nem tudta megoldani. Megállapítható azonban, hogy Szeged az ország nagyvárosainak helyzetével összehasonlítva a közellátás tekintetében különleges helyzetet élvezett a francia megszállás időszakában.

A közellátással összefüggésben a Városkormányzóság jelentős kezdeményezéseket tett a város anarchikus pénzügyi viszonyainak rendezésére. Ezen a téren a legfőbb gond a pénzsűke és a fizetési eszközökkel kapcsolatos bizonytalanság volt. A szegedi pénzforgalomban ekkor háromféle pénzt használtak, az Osztrák—Magyar Bank fehér hátú, 1918-as kiadású bankjegyei keveredtek a Tanácsköztársaság ugyanilyen címletű „fehérpénzével”, valamint a régi monarchiabeli „kékpénzzel”. A Tanácsköztársaság által kiadott bankjegyek forgalmát azonban az Osztrák—Magyar Bank megtiltotta. A Forradalmi Kormányzótanács rendeletére ezeket továbbra is nyomtatták, viszont fedezetük nem lévén, vásárlóértékük rohamosan csökkent. A lakosság nem tudott különbséget tenni a kétféle „fehérpénz” között, ezért bizalmatlan volt ezekkel a bankjegyekkel szemben és gyakorlatilag csak a régi „kékpénzt” fogadta el. Ebből azonban a burzsoázia felhalmozása miatt kevés volt a szegedi pénzforgalomban.

Hiába próbált a szegedi ellenforradalmi kormány a régebbi fehérpénz lebélyegzésével gátat vetni a „szovjet pénz” elszaporodásának, intézmények, hatóságok és magánszemélyek hamisítani kezdték a felülbélyegzést, ilyen módon tehát nem sikerült megoldani a problémát.

A Városkormányzóság a pénzügyi helyzet rendezésére június 6-án tárgyalást hívott össze a szegedi pénzintézetek vezetőinek részvételével. Megállapodás történt arról, hogy francia kísérettel 150 millió korona értékű „fehérpénzt” Bécsbe szállítanak, ahol ezeket kék nyomatú bankjegyekre cserélik. Amint elegendő mennyiségű „kékpénz” került Szegedre, a városkormányzó hozzájárult a „szovjet pénzek” és a város által kibocsátott takarékpénztári jegyek érvénytelenítéséhez. Július 28-tól kezdődően egészen a franciák távozásáig a kék bankjegy volt a kötelező fizetési eszköz a városban.

A franciák az általános megszálló feladatok részeként már kezdettől fogva rendőrségi feladatokat is elláttak. A városban előforduló főbb kihágási ügyek — tiltott határátlépés, kiviteli tilalom megszegése, csempészés — elbírálása tartozott a katonai rendőrség hatáskörébe. Feladatuk volt ezen kívül az utazási igazolványok, a fegyverviselési- és kimaradási engedélyek kiállítása is. Büntetésként az ügy súlyosságától függően 10-től 10 000 korona pénzbírságot, ritkábban 10—30 napi elzárást állapítottak meg.²⁴

A rendőrség mellett működő detektívcsoporthoz, a titkosrendőrségnek (Sureté) a megszervezése a Városkormányzóság márciusi felállításával együtt történt meg Gertoux főhadnagy parancsnoksága alatt. A csoport tagjai magyar származású

²³ Tonelli S. 1939. 42.

²⁴ Tonelli S. 1939. 49.

ellenforradalmi érzelmű személyek voltak. A titkosrendőrség beszervezte ügynökeit a Munkástanácson kívül a magyar katonaságba, valamint az ellenforradalmi csoportok körébe. A szegedi ellenforradalmi kormányok tevékenységéről a Sureté detektívjei tájékoztatták a városkormányzót. A francia titkosrendőrség tartóztatta le április végén — tartva a május 1-i munkástüntetésektől — a szegedi kommunista mozgalom vezetői közül Andorka Sándort, Hoffmann Ödönt és másokat. Ismeretes a Sureté detektívjeinek brutális fellépése a szegedi munkásság júniusi politikai sztrájkja idején végrehajtott tömeges letartóztatásoknál. A letartóztatottak felett francia katonai bíróság ítélt meg a francia hadijog (Code de Justice Militaire) alapján, hivatkozva arra, hogy a francia haderő hadiállapotban levőnek tekinti magát a „bolsevikiekkel”. A hadbíróság igen súlyos — halálos, életfogytiglani, 10 éves kényszermunka — ítéleteket hozott. A két halálraítélt és még néhányan szerencsés körülmények között megszöktek, többeket deportáltak azonban a tengerentúli francia gyarmati börtönökbe.

Lamaze százados — előzőekben említett — március végi jelentésében felhívja a figyelmet a szegedi lapok cenzúráztatásának szükségességére, mivel ezek jelentős mértékben befolyásolják a város lakosságának közhangulatát. Az újságok cenzúráztatását április 15-i hatállyal rendelte el a városkormányzó, a nyílt politikai hatalomátvétel jeleként. Alapelv volt, hogy a franciák és szövetségeseik ellen irányuló és a város „társadalmi békéjét” veszélyeztető közlések nem jelenhetnek meg. A városkormányzó április végéig a polgármester, illetve a főispán gondjaira bízta a rendeleteinek közzétételével kapcsolatos teendőket. Miután azonban a szocializálások megtiltásáról szóló április 20-i rendelete csak késve jelent meg a lapokban, irodája közvetlenül juttatta el rendelkezéseit a lapok szerkesztőségéhez. „Fontosság szerint a közlések vagy ‚A városkormányzó rendelete’ vagy ‚A városkormányzó sajtóirodájából’ címet viseltek. Utóbbi cím alatt félhivatalos hírek, cáfolatok, pénzbírságok, jutalmak stb. közöltettek.”²⁵

A franciák a Tanácsköztársaság bukása után továbbra is szükségesnek tartották Szeged megszállását, tartva attól, hogy kivonulásukkal a szerbek és a románok között komoly nézeteltérések támadnak a város további birtoklásának kérdésében. Mindez súlyos következményekkel járt volna a város nehezen megőrzött „társadalmi békéjére” nézve és veszélyeztette volna a budapesti francia misszió Szegeden keresztül biztosított élelmiszer-ellátását. De Tournadre tábornok, az új szegedi városparancsnok augusztus 14-én vette át a Városkormányzóság irányítását. A parancsnoksága alá rendelt öt zászlóaljnyi katonai erő (4. és 16. algériai lövészezred állományából) 5 kilométeres körben biztosította a város védelmét, a főbb útvonalak ellenőrzésével meggátolva a kiterjedt csempésztevékenységet.²⁶

Franchet d'Esperey, a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnoka szeptember 8-án Szegeden tett látogatása alkalmával megerősítette hivatalában De Tournadre tábornokot, megnyugtatva ezzel a román megszállástól tartó városi lakosságot.

A Délvidék katonai, politikai helyzetének viszonylagos stabilizálódásával a Magyarországi Francia Hadsereg parancsnoksága felsőbb utasításra szeptember közepén megkezdte katonai alakulatainak fokozatos kivonását a térségből, s ezzel lényegében a Magyarországi Francia Hadsereg feloszlott.²⁷ A szegedi Városparancsnokság közvetlen felettes hatóságát ellátó 76. hadosztályparancsnokság eltávozásával De Tournadre parancsnoksága alatt szeptember közepén létrehozták az ún. Szegedi Területi Hadosztályt (Division Territoriale de Szegedin), melynek kötelékébe

²⁵ Tonelli S. 1939. 29.

²⁶ Bernachot, J. 1970. 226.

²⁷ Bernachot, J. 1970. 224.

a Magyarországon állomásozó francia csapatokon kívül a Bánátban, valamint a Szerb-Horvát-Szlovén királyságnak a Dunától és a Szávától északra fekvő területein levő alakulatok tartoztak.²⁸

A Szegedet megszálló francia csapatok létszáma szeptember végén megközelítően 2500 fő volt. (Ebből mintegy 500 csendőr.)²⁹

A francia Városparancsnokság még augusztus hónapban feloldotta a Budapest—Szeged közötti vasútforgalom április 15. óta érvényben levő elzárását. A személyforgalom azonban továbbra is csak az általuk kiadott útlevelek birtokában indulhatott meg. A megszálló funkciók gyakorlásában a Huszár-kormány november végi antant-elismeréséig lényeges változás nem történt.

Dobay Gyula főispáni kinevezését — az Ábrahám-kormány részéről — a francia városparancsnok elfogadta és állásában őt ideiglenesen megerősítette. Dobay indította meg a városban az ún. igazolóbizottsági eljárásokat, amelyek a forradalmat támogató vagy ezzel gyanúsított tisztviselők, alkalmazottak és tanítók elbocsátására irányultak. A városparancsnok az igazolóbizottságok túlkapasáinak megakadályozására — a „társadalmi béke” megőrzése érdekében — saját ellenőrzése alá vonta a bizottságokat. Rendeletet adott ki arról, hogy az igazolóbizottság által felvett jegyzőkönyvek „a város kormánybiztosának véleményezésével ellátva a tábornokvároskormányzóhoz terjesztendőek be döntés végett. A tábornokvároskormányzó parancsa nélkül Szegeden egyetlen hivatalnok, alkalmazott vagy munkás sem bocsátható el.”³⁰ Dobay ezután kénytelen volt benyújtani lemondását Beniczky belügyminiszternek azzal az indokkal, hogy „ilyen körülmények között a megszálló csapatok parancsnokával együttműködni nem képes.”³¹

Huszár Károly kormányának 1919. november végi elismerése és a békekonferenciára való meghívása után az antant katonai erőit fokozatosan kivonták az ország területéről. A román hadseregnek a Tisza jobb partjára történt visszavonulása biztosítékot jelentett a francia hadvezetés számára a további román-szerb-magyar ellentétek mielőbbi megszűnésére. Mindezek következtében lehetővé vált a Szegedi Területi Hadosztály felszámolása, és ezzel megkezdődhetett a Szegeden állomásozó francia csapatok kivonása is. A Városkormányzóság fokozatosan adta át a város feletti hatalmat a szegedi közigazgatási hatóságoknak. Ennek egyik első jele volt december 7-én az útlevelkényszer eltörlése Szeged és az ország többi része közötti utazásoknál, valamint a táviró- és távbeszélőforgalom megnyitása, s az irányítás átadása a Magyar Postának.

Ugyancsak december 7-i hatállyal vezették be a kettős cenzúrát, lehetővé téve a magyar hatóságok számára is a városi lapok cenzúráztatását. Engedélyezte a Városparancsnokság a nemzetgyűlési választások szegedi megtartását 1920. január 26-án. Február 9-én pedig rendeletet tettek közzé a hadijog alapján hozott és a magyar törvényekkel ellenkező jogszabályok hatályon kívül helyezéséről.³²

De Tournadre városkormányzó 1920. február 29-én közzétett nyílt parancsában hozta a város lakosságának tudomására a francia helyőrség távozását, s a megszállás befejezését.

A franciáknak, közigazgatási intézkedésekkel — különösen a szegedi közellátásban nyújtott segítségükkel — sikerült megnyerniük a városi polgárság többségének

²⁸ Bernachot, J. 1970. 227. A Szövetséges Keleti Haderők főparancsnokának havi jelentése (Période 1-30/10/19. C. 20. N-22). (Pontos dátum nélkül.)

²⁹ Bernachot, J. 1970. 228.

³⁰ Kiss Ferenc—Tonelli Sándor—Sz. Szigethy Vilmos 1927. 86—87.

³¹ Dobay Gyula bejelenti lemondását Beniczky Ödönnek Cs.m.L. Tonelli iratok 1919. október 22.

³² Tonelli S. 1939. 28.

rokonszenvét. Ezt a rokonszenvet táplálták a lakosság körében a békekonferencián várható kedvezőbb elbírálás illúziói is. A békefeltételekkel kapcsolatos előzetes kedvezőtlen hírek hatására a megszállók és a lakosság közötti viszony jóval hűvösebbé vált és csak a szükséges társadalmi érintkezésre korlátozódott. A szegedi burzsoáziát feltétlenül megnyugtatták a franciáknak a „munkásság fékentartására” és a polgári vagyonbiztonság védelmére irányuló törekvései, még ha munkáspolitikájukat néha félreértve „kommunistabarátsággal” is vádolták őket.

A szegedi francia hatóságok „jóindulatú semlegességi” politikája kedvező körülményeket biztosított az ellenforradalom erőinek zavartalan szervezkedéséhez és a város ellenforradalmi gócponttá alakításához. A szegedi munkásság legjobbjai ugyanakkor a francia rendőrség akciói révén kerültek a megszállók hadbírósa elé. A francia hadijog alapján hozott igazságtalan ítéletek nyomán gyarmati börtönökben szenvedtek súlyos — sokszor halálukig tartó — rabságot.³³

1. kép. A francia Városparancsnokság tisztjei szegedi polgárok társaságában az 1919. július 14-i francia nemzeti ünnepen. Ltsz.: MFM Történeti Osztály fényképgyűjteménye 464

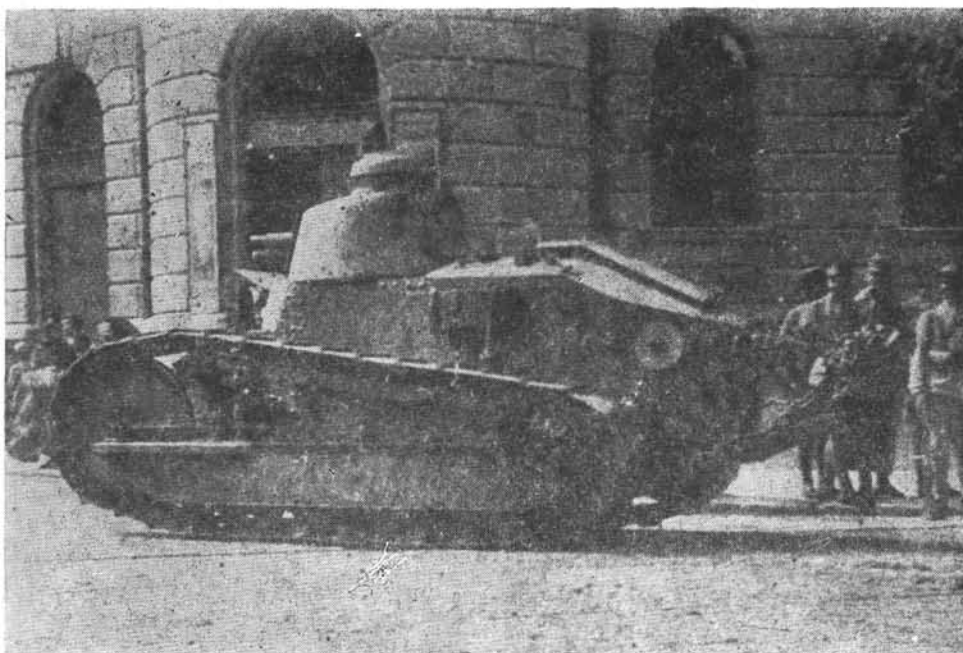
³³Nagy Dezső 1973. Az irodalomjegyzékben feltüntetett tanulmányában a szegedi munkásmozgalom francia gyarmati börtönökbe hurcolt harcosainak tragikus sorsát eleveníti fel.

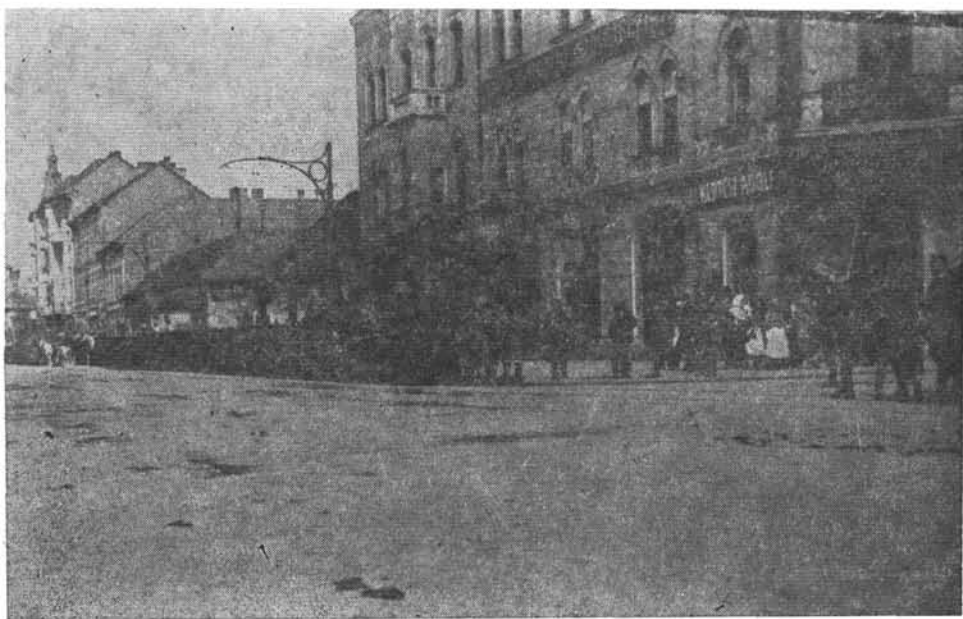
2. kép. Francia gyarmati lovaskatonák Szegeden 1919-ben.
Ltsz.: MFM Történelmi Osztály fényképgyűjteménye 430

3. kép. Francia szpáhi lovasság felvonulása a Széchenyi téren 1919 tavaszán.
Ltsz.: MFM Történelmi Osztály fényképgyűjteménye 465

4. kép. Francia páncélos harckocsi a szegedi utcán 1919-ben
Ltsz.: MFM Történeti Osztály fényképgyűjteménye 433

5. kép. Francia csapatok díszszemléje a Tisza Lajos körúton (ma Lenin körút) az 1919. július 14-i francia nemzeti ünnep alkalmából
Ltsz.: MFM Történeti Osztály fényképgyűjteménye 431

6. kép. Francia csapatok felvonulása a Tisza Lajos körúton (ma Lenin körút) az 1919. július 14-i francia nemzeti ünnep alkalmából
Ltsz.: MFM Történeti Osztály fényképgyűjteménye 467

7. kép. Francia tiszti bizottság a lórekvirálásnál Szegeden 1919-ben
Ltsz.: MFM Történeti Osztály fényképgyűjteménye 434

8—12. kép Francia gyarmati katonákról készült műtermi fényképfelvételek Szegeden 1919-ben
Ltsz.: 3004; 3005; 3006; 3007; 3008 MFM fényképgyűjteménye

9. kép

10. kép

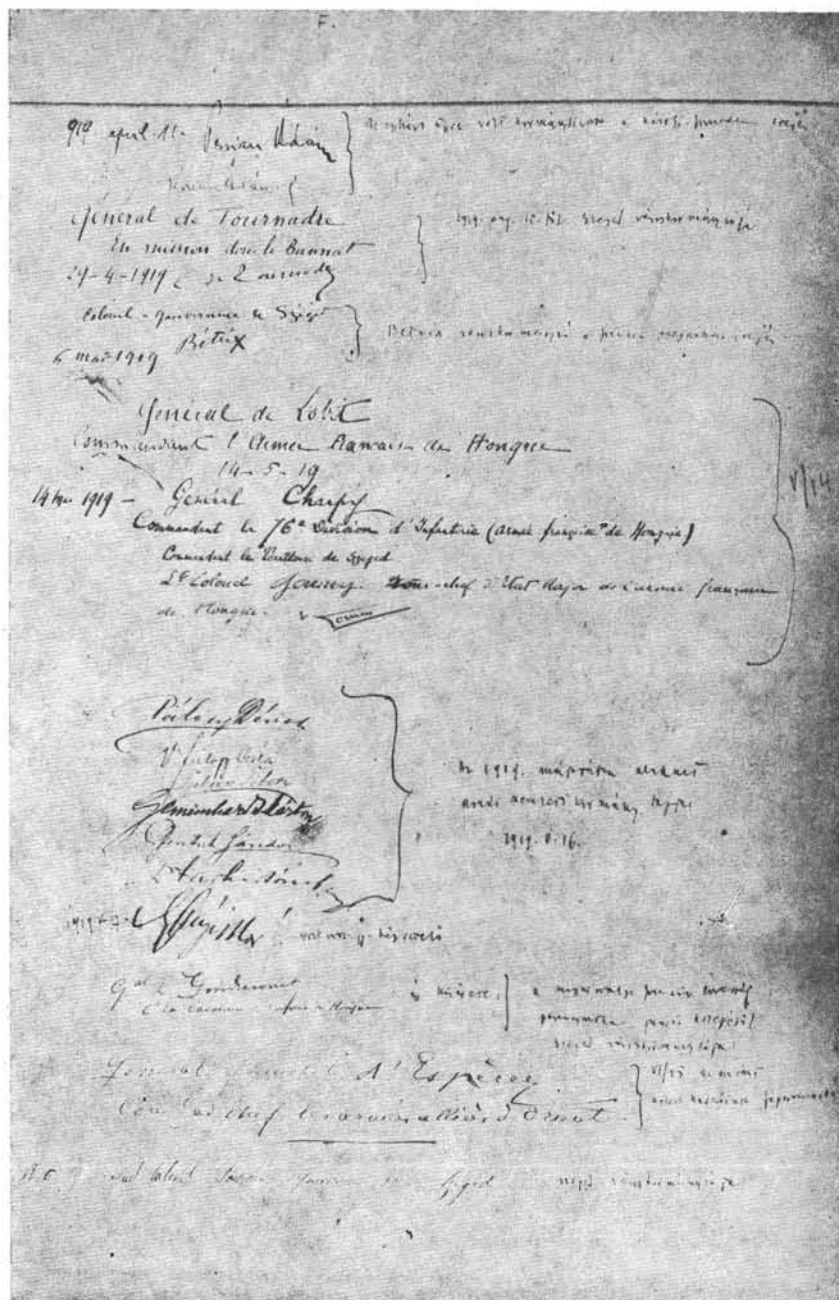

11. kép.

12. kép

13. kép. A Somogyi-könyvtár vendékönyvének egyik oldala francia parancsnokok aláírásaival (Móra Ferenc kiegészítéseivel). 1. De Tournadre tábornok — szegedi városkormányzó (1919. VIII. 12—1920. III. 1.); 2. Betrix ezredes — szegedi városkormányzó (1919. III. 23—VI. 15.); 3. De Lobit tábornok — Magyarországi Francia Hadsereg parancsnoka; 4. Charpy tábornok — 76. francia gyaloghadosztály parancsnoka; 5. Gondrecourt tábornok — szegedi városkormányzó (1919. VI. 15—VII. 4.); 6. Franchet d'Esperey tábornagy — Egyesített Keleti Haderők főparancsnoka; 7. Fournié ezredes — szegedi városkormányzó (1919. VII. 4—VII. 26.)

IRODALOM

- Bernachot, Jean* (1970), *Les Armées Françaises en Orient après l'Armistice de 1918. L'Armée de Hongrie* (11 novembre 1918—10 septembre 1919.) Páris, Imprimerie Nationale.
- Dósa Rudolfiné* (1972), *A MOVE, egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918—1944.* Budapest, Akadémia Kiadó
- Gádl Endre* (1956), *A szegedi munkásság harca a Tanácsköztársaságért (1917—1919).* Budapest, Szikra Kiadó.
- Gádl Endre* (szerk.) (1969), *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből (1917—1919)* Szeged.
- Kiss Ferenc, Tonelli Sándor, Sz. Szigethy Vilmos* (szerk.) (1927), *Szeged monográfiája*, Budapest.
- Nagy Dezső* (1973), *Szeged—Ördögsgiget—Új-Kaledónia—Párizs (1919—1927).* Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1973/74. Budapest.
- Ormos Mária*, *A magyar ellenforradalmi csoportok felhasználásának kérdése az antant terveiben (Nagydoktori disszertáció kéziratának részlete.)*
- Tonelli Sándor* (1939), *A franciák Szegeden.* Acta Universitas Szegediensis. Szeged.

LE RÔLE DE L'ARMÉE D'OCCUPATION FRANÇAISE DANS LA DIRECTION DE L'ADMINISTRATION DE SZEGED EN 1919

Miklós Nagy

La ville de Szeged a été sous l'occupation militaire française de la fin du décembre de 1918 usqu' à la fin du février de 1920, en conséquence de la convention militaire de Belgrad. (le 13 novembre 1918). Jusqu' à la déclaration de la dictature du prolétariat, les commandants français ne se sont pas ingérés dans les affaires intérieures de la ville.

Les premières dispositions pris par la Directoire communiste de Szeged contre la propriété privée, ont excité les français à faire des préparatifs militaires pour prendre le pouvoir dans la ville. À partir de 23 mars, le colonel Betrix a commencé à organiser le Gouvernement de la ville, le 27 mars la Directoire a été obligée par le gouverneur, de quitter Szeged. Bétrix a réintégré dans leurs fonctions les anciens dirigeants bourgeois de la ville. Le 15 avril, le Gouvernement de la ville a mis en pratique le blocus de Szeged, pour empêcher tous les communications et commerces entre la ville et les territoires de la République des Conseils.

Les Français ont pris la pouvoir politique à Szeged, pour que le commandement des Armées Alliées en Orient puisse faire les les préparatifs de concentration des forces militaires à l'intervention de Budapest dans ce terrain.

L'ingérence des occupants français dans l'administration de la ville a été déterminée par leur aspiration politique d'assurer la consolidation prochaine du capitalisme dans la ville. Le commandement français a considéré ce problème comme condition première nécessaire du succès de leurs plans d'intervention contre Budapest.

On peut bien remarquer cet aspiration dans leur politique faite à la classe ouvrière de Szeged et aux fractions contre-révolutionnaire se rassemblées dans la ville.

L'aspiration politique des occupants se traduisait par leurs dispositions administratives, pris surtout dans le domaine du ravitaillement, de l'approvisionnement en combustible et des affaires de finances de la ville, de la même manière, que dans la justice de contravention et dans la censure française.